

Ивана Кнежевић

Православни богословски факултет Универзитета у Београду - Србија

e-mail: iknezevic@bfspc.bg.ac.rs

Зоран Ранковић

Православни богословски факултет Универзитета у Београду

Међународни центар за православне студије, Ниш - Србија

e-mail: zrankovic@bfspc.bg.ac.rs

О ЛЕКСИЦИ РАДОВА НАУЧНО-УЦБЕНИЧКОГ ПОДСТИЛА НАУЧНОГ ФУНКЦИОНАЛНОГ СТИЛА У ТЕОЛОГИЈИ

Апстракт: Овај рад бави се истраживањем номенклатурне лексике црквенословенског порекла и интернационализма у теолошким научним радовима. Анализа обухвата дела теолога на српском и енглеском језику, а заступљени су радови научног функционалног стила, односно научно-уџбеничког подстила.

Кључне речи: научни стил, теолошки научни радови, академски подстил, научно-уџбенички подстил, термини, номенклатурни термини, црквенословенизми, интернационализми.

У оквиру научног функционалног стила, а према критеријуму степена научности, могу се издвојити три основна подстила: чисто научни (академски, строго научни), научно-наставни (научно-уџбенички) и научно-популарни¹.

Радови научно-уџбеничког подстила разликују се по циљу, садржају и карактеру циљне читалачке публике од радова строго научног подстила. Наиме, карактер адресата – предзнање, мотивација и потребе, утицаје на стил текстова научно-уџбеничког подстила, што ће се одразити на сва три језичка нивоа (лексички, морфолошки и синтаксички), а најочигледнији утицај биће, свакако, на нивоу лексике.

У овој раду извршена је анализа одређеног броја теолошких научних радова еминентних аутора, на енглеском и српском језику. Анализирани радови, како на енглеском тако и на српском, садржински се баве излагањем догмата Цркве, што претпоставља квалитативно и квантитативно присуство вредности неопходних за спровођење одговарајућег истраживања и добијање релевантних резултата. Они не само што могу да пруже извесне параметре, већ отварају и простор за будућа и потпунија истраживања ове области лингвистике.

У радовима строго научног подстила сам стручни термин користи се најчешће без дефиниција осим у случајевима примарне или нетрадиционалне употребе². Насупрот томе, стручни термини, првенствено ускостручни, у уџбеницима када се помену први пут, најчешће су праћени дефиницијом, објашњењима или детаљним описима, у складу са циљевима и задацима научног курса, односно датог уџбеника. Једном објашњен, он се потом може појављивати и више пута у истом

1 Тошовић 2002, 97–98.

2 Кнежевић 2012, 151–161.

тексту. Овакви номенклатурни термини у уџбеницима често су праћени и етимолошким подацима, са, у заградама датим, страним облицима из којих су потекли и њиховим евентуалним оригиналним, примарним значењем. Каткад захтевају и проширена излагања о евентуалним променама њиховог значења кроз историју или у различитим срединама, и сл. Аутор оваквих научних радова постаје и сам лингвиста и служи се упућивањем на етимологију да би постигао одређене дидактичке циљеве. Тако, на пример, имамо:

Симон се сматра утемељивачем критичке библистике и уводних библијских наука (исагогике), мада је он сам сматрао да историја модерне библијске критике почиње са Еразмовим критичко-филолошким радовима³;

Грч израз „διαθήκη“ Тертулијан је на Западу превео јуридикским термином „testamentum“ (понекад „instrumentum“). Отуда и наш „завет“, што је боље него „тестament“ на западним језицима (енгл. New Testament, нем. Neues Testament и сл.), али је опет недостатно⁴.

Таквога карактера је и следећи пример:

Најчешће се расправљало о каноничности књига Светог писма, а постављају се и извесна правила ерминеутике (науке о тумачењу Светог писма)⁵.

Други аутор, стручне речи које би могле бити непознате читаоцу приликом првог помињања објашњава у загради, нпр:

За испосницу је саставио веома строг типик (правило) – Карејски типик⁶.

Делујући промишљено на остварењу овога плана, они од византијског цара Алексија III, 1198. године добијају хрисовуљу (златопечатно слово) да могу обновити запустели манастир Хиландар за потребе српских монаха⁷.

У овом случају реч *хрисовуља* је историзам, због чега њено значење може бити непознато читаоцу, те га аутор додатно објашњава у загради, наводећи превод наведене речи која је фонолошко-морфолошком адаптацијом ушла у српски (*хрисовуља* је грцизам пренесен адаптацијом⁸, а синтагма *златопечатно слово* је преведеница са грчког, са првим делом *злат-* који је калк са грчког; *златопечатни* је **црквенословенизам** који је сачуван као архаична и стилски маркирана лексема и у руском и у српском језику⁹).

У оквирима ускостручних термина, аутори уџбеника на енглеском језику радије прибегавају употреби **интернационализама** (грцизама, латинизама и хебраизама) који чине просечно чак 29% од укупног фонда ускостручне лексике (или око 2,6% укупног лексичког фонда), и то у делу *The Church in the Ancient Society: From Galilee to Gregory the Great* око 34%¹⁰, у *An Introduction to the New Testament and the Origins of Christianity* око 28%¹¹, док у *(The Cambridge Companion to) St Paul* 27%¹².

3 Драгутиновић 2010, 19.

4 Драгутиновић 2010, 34.

5 Милин 1991, 13.

6 Пузовић 2000, 5.

7 Пузовић 2000, 4–5.

8 У Клајн, Шипка 2012, 1438. стоји: хрисовуља, -е ж (сргрч. chrysoboullon од грч. chrysous златан, boule одлука) ист. свечана средњовековна владарска повеља са златним печатом.

9 О употреби лексема *златопечатно слово* и *златопечатан* у црквенословенској редакцијској и српској писмености, види: Даничић 1863, 380; Речник 1971, 62.

10 Chadwick 2003.

11 Burkett 2002.

12 Dunn 2003.

Интернационализми у радовима на српском језику чине 22% од укупног фонда ускостручне лексике (или око 2% укупног лексичког фонда), тачније код Милина око 26%, Пузовића око 14%, а код Драгутиновића око 26%. Аутори испитаног корпуса радова научно-уџбеничког подстила, међутим, нису склони употреби **црквенословенизама** у ускостручној терминологији, па су они потпуно одсутни у радовима на енглеском језику, док се у радовима на српском јављају у незнатном броју и чине у просеку око 1% од укупног фонда ускостручне терминологије.

Висока учесталост **интернационализама** у укупном уделу ускостручне терминологије у испитаном корпусу може се објаснити чињеницом да је реч о универзитетским теолошким уџбеницима. Аутори су имали у виду да циљну читалачку публику чине будући експерти, који су на прагу да и сами постану пуноправни чланови групе стручњака за дату област и који већ поседују висок ниво знања из дате области. С друге стране, анализа показује да је реч о виšekратном понављању једних истих номенклатурних интернационализама, што такође утиче на њихову бројност. За разлику од строго научних радова где аутор нема потребу за понављањем, у уџбеницима је понављање истих термина нужно и очекивано, ради подробнијег објашњења, како би реченице биле краће ради приступачности излагања, али и чињенице да их, једном употребљене и по потреби објашњене, аутор може слободно даље у тексту користити без бојазни да ће изазвати нејасноће код читалаца. Поред тога, понављање се у стилу уџбеничких радова не сматра недостатком, већ је уобичајено и очекивано за читаоца. Тако се, нпр. у испитаном делу корпуса (од 1000 речи) код Burkett-а интернационализам – именица *Gentiles* и придев *Gentile* (хебраизам, према речнику Encarta стоји: 4th century, from Latin *gentilis*, literally “of the same clan”. The meaning “non-Jewish” evolved from its use in translations of biblical Hebrew *goy* “(non-Jewish) nation.”) појављују чак 17, односно 15 пута; а *apostles* чак 6 пута. Један од примера учесталог појављивања истог интернационализма у радовима на српском језику био би у делу Драгутиновића где се интернационализам *еванђеље* у укупном испитаном узорку од 1000 речи појављује 14 пута.

Важни маркери научног текста, **стране речи**, под којима, пре свега, подразумевамо „овештале“ фразе, али и скраћенице, најчешће из латинског језика, изузетно ретко ће се појављивати у уџбеничким текстовима. Ретке примере скраћеница имамо у корпусу на енглеском, нпр:

In Luke 8:19-21, Jesus identifies his true family not as those who are physically related to him (i.e. the Jews), but as all who hear and do his word.¹³

Редак пример фразе на страном, латинском језику налазимо ретко и то издвојене од осталог текста курзивом, као нпр:

The archdeacon thought this brawling in church and rebuked her; she went off in a huff (*irata discessit*).¹⁴

It is *par excellence* a gift of leadership.¹⁵

Милин наводи и целу реченицу из изворника на латинском у загради пошто претходно наводи исту на српском језику:

То је лепо блажени Августин дефинисао: Нови завет у Старом се скрива, Стари завет Новим се открива (Novum Testamentum in Vetere latet, Vetus Testamentum in Novo patet).¹⁶

13 Burkett 2002, 264.

14 Chadwick 2003, 54.

15 Dunn 2003, 81.

16 Милин 1991, 8.

Или други аутор:

У преносном смислу имао је значење критеријума, или у ширем смислу *regula fidei* (правила вере)¹⁷

са значењем у загради; и:

У погледу последњих истраживачи разликују *ipssisima vox*, тј. аутентичне речи Исуса Христа које је он највероватније заиста изговорио, и *vaticania ex eventu*, тј. речи које су конструкција заједнице или појединаца, накнадно приписане Исусу (Драгутиновић 2010: 132)¹⁸,

где нису издвојене ни на који начин (ни курзивом, ни заградом), али су објашњене у самом тексту.

Стране речи, првенствено номенклатурни термини, које су транслитерацијом прилагођене енглеском или српском језику, или пак употребљене у оригиналној форми, тј. на писму изворног језика (у теологији најчешће из грчког, латинског или црквенословенског), појављују се у далеко мањем броју у уџбеницима него што је то случај са стручним научним радовима. Готово никада се не јављају самостално, без објашњења, јер аутор не може да очекује од циљног аудиторијума да буде упознат са њиховим значењем, свакако када је реч о уџбеницима из области теологије. Аутор стручњак нема за читаоца стручњака равнo себи, па се имајући то у виду, и не обраћа речима које овај неће моћи да разуме или које би му скренуле пажњу са основне идеје. Стране речи, како смо претходно поменули, могу да се јаве уз одговарајући номенклатурни термин на енглеском или српском језику или дефиницију или други вид објашњења, а у функцији додатне информације у загради, или ређе и обратно. Аутори радова анализираног корпуса на енглеском то су чинили на следеће начине. Код једног аутора имамо:

At first they bore the simple title ‘deacon’; the female ‘deaconess’ (*diakónissa*) is a later form.¹⁹

It was also called the Thanksgiving; in the Didache, Ignatius, and Justin this word is already technical: eucharistia.

A consequence of this in the past has been the feeling among the clergy that so sacred a text as the central eucharistic prayer of consecration and offering, in Latin the ‘canon of the mass’, in Greek ‘anaphora’, should be mumbled, not said aloud, because it has mystery at its heart.²⁰

Аутор наведене стране речи преноси транслитерацијом у енглески језик са грчког језика, издвајајући при том дату реч било косим словима или је ставља под знаке навода. Он од читалачке публике не може да очекује да ће дате речи умети да прочита у оригиналном писму (овде грчком алфавету), па им на овај начин приближава изворни облик. Значење ових речи је претходно објашњено у реченици, или у тексту, а ова форма се јавља као вид додатне информације, коју рецепијент као неопходну или макар пожељну треба по мишљењу аутора да усвоји.

Слично томе имамо и код другог аутора примере:

In Acts 5:11, Luke refers to this community of believers as the “church” (Greek *ekklesia*, “assembly”), the translation of a term used in the Hebrew Scriptures to designate the “congregation” or “assembly” of God’s people.²¹

17 Драгутиновић 2010, 31.

18 Драгутиновић 2010, 132.

19 Chadwick 2003, 54.

20 Chadwick 2003, 212.

21 Burkett 2002, 270.

Аутор у загради наводи порекло, транслитерализовану форму (оригинално грчког термина) издвојену косим словима, као и значење у датом изворном језику, а саму реч даје претходно ван заграде, бавећи се, сходно намени уџбеника, и етимологијом истог термина.

У раду следећег аутора, **речи страног порекла** (грчког, латинског, хебрејског и немачког) издвајају се у тексту косим словима, а њихово значење може се наћи у Глосару (Glossary) који се налази на почетку рада или је пак дато у тексту пре или после наведене речи. Издвајамо следеће примере:

There has rarely been much doubt about the principal letters (*Hauptbriefe*) – Romans, 1 and 2 Corinthians and Galatians.²²

In common with many other (particularly American) scholars, Martyn reinforces the christocentric character of Paul's gospel by advocating Paul's talk of 'faith' in his key polemical discussion on the theme is a reference not to human trust (*pistis Christou* = 'faith in Christ') but to the faithfulness of Christ (*pistis Christou* = 'faith of Christ').²³

The main idea in Paul's mind seems to have been his commission to missionary work in universal dimensions, i.e. to permeate with the gospel what his contemporaries considered the 'Western world' and liked to talk of as 'inhabited world' (*oikumene*), that is, the Mediterranean world under Roman rule.²⁴

What is true of Paul as 'ambassador' is true also of Paul as 'apostle' (*apostolos*), the much more frequent self-designation (Gal. 1:1; 1 Cor. 1:1; Rom. 1:1).²⁵

Или:

He and Apollos are both 'servants' (*diakonoî*) of God and 'fellow workers' (*sunergoi*) in relation to each other.²⁶

Или:

The message Paul preached ('our gospel' – 1:15) to these Macedonians was a narrative of 'good news' (*euaggelion*) which he characterized variously as 'the gospel of God' (1:5; 2:2, 8, 9) and 'the gospel of Christ' (3:2).²⁷

Једном објашњене, оне се касније у тексту могу појављивати, такође издвојене курзивом, као нпр:

Well into the twentieth century, indeed, the key question was when 'old Catholicism' or 'early Catholicism' (*Frühkatholizismus*) first emerged.²⁸

А даље у тексту:

And on the other, the *Frühkatholizismus* issue has been restated in terms provided from the sociology of Max Weber.²⁹

Или:

This was the belief that the human condition was one of imprisonment and ignorance, the spirit within ('sparks o light') needing to be enlightened, given knowledge (*gnosis*) as to its true nature and origin. In the myth, salvation is brought by the 'light-person' who enters this lower world to bring the saving, life-giving *gnosis*.³⁰

22 Dunn 2003, 3.

23 Dunn 2003, 12.

24 Dunn 2003, 28.

25 Dunn 2003, 36.

26 Dunn 2003, 37.

27 Dunn 2003, 52.

28 Dunn 2003, 4.

29 Dunn 2003, 5.

30 Dunn 2003, 8.

It is hardly to be denied, of course, that Paul shared with his environment language and concept like 'knowledge' (*gnosis*) and 'spiritual' (*pneumatikos*).³¹

У корпусу на српском језику аутори уџбеника се не устручавају да поред латинских речи наведу и реч грчког порекла, али грчим алфабетом (а не фонолошко-морфолошки адаптиране као у корпусу на енглеском језику), као нпр:

Свето писмо се састоји од књига које су писане пре Христа, које обухватају Стари завет и књига које су писане после Христа, које сачињавају Нови завет. Назив „завет“ или „савез“ долази од јеврејског појма „берит“. Грчки називи су ἡ παλαιά διαθήκη за Стари и ἡ καινὴ διαθήκη за Нови завет. Латински су најчешћи називи *Vetus et Novum Testamentum*.³²

Грчка реч ἡ βιβλος означавала је папирусну трску из које се правио материјал за писање. Деминутив τὸ βιβλίον постао је појам за књигу уопште.³³

Има и примера речи хебрејског порекла које су фонолошко-морфолошки адаптиране српском језику и стављене под наводнике са значењем на српском језику одмах после њих или у загради:

У Старом завету се поједине књиге најчешће називају „сефер“ – књига (1 Мак 1, 57; Сир 24, 25). У Књизи пророка Данила (9, 2) стоји у множини „басерафим“ (у књигама). У грчком преводу стоји ἐν ταῖς βίβλοις (у латинском *in libris*).³⁴

У истом раду имамо и примера употребе страних речи – термина, на енглеском и немачком у загради као додатне информације после истог термина на српском језику:

Сви радови филолошког периода проучавања представљају такозвану *нижу критику* (*Lower criticism, niedere Kritik*) која се бави рестаурацијом текста Библије.³⁵

Употреба страних речи, уз то из грчког језика и грчким алфабетом, које су без превода и објашњења уткане у ткиво текста, ипак изузетно је ретка појава.

Неологизми су, такође, реткост у уџбеничком тексту. Аутори научно-уџбеничких радова немају слободу као аутори строго научних радова. Облик и обим научне информације диктира научни програм, а систем излагања и доказивања мора бити прилагођен нивоу предзнања и узрасту рецепијента. Стога у уџбеничком стилу не постоји онај степен креативне слободе не само када је у питању ковање нових израза, већ и употреба изражајних средстава језика (стилских фигура) који је могућ у строго научним радовима. Комуникација између стручњака аутора и потенцијалног будућег стручњака може бити отежана, па чак и онемогућена уколико би аутор уџбеника нарушио ова ограничења, што би довело у питање и ваљаност истог уџбеника као дидактичког средства. Редак случај имамо у раду на енглеском језику, где аутор ствара нову реч, али деривационим поступком и од енглеских елемената, те се значење може лако разумети:

To a limited practical extent the incoming Judaizers were 'Corinthianized' and the local Spirit-people 'Judaized'.³⁶

Или је у питању слојеница од, такође, познатих елемената енглеског језика:

Martyn reinforces the *christocentric* character of Paul's gospel by advocating Paul's talk of 'faith' in his key polemical discussions.³⁷

31 Dunn 2003, 9.

32 Милин 1991, 8.

33 Милин 1991, 9.

34 Милин 1991, 8.

35 Милин 1991, 16.

36 Dunn 2003, 84.

37 Dunn 2003, 12.

У уџбеницима на српском језику оваквих примера нема, што је показатељ чињенице да је аутор свестан своје читалачке публике и поставља се одговорно према свом „учитељском“ циљу, те избегава да непотребно додатно оптерећује рецепијенте.

Целокупан лексички фонд мора бити прилагођен степену стручне предспреме циљне читалачке публике. С тим у вези и сужавање полисемије остаје нужно обележје и уџбеничких текстова, а у циљу олакшавања пријема информација. Употребљене речи увек имају једно, одређено значење у уџбеничком научном тексту, а не више (било преносних било споредних значења). Тако нпр. код Chadwick-а имамо реч *tradition* која има више значења (речник *Collins English Dictionary* бележи чак седам), али се у теолошким текстовима увек употребљава у значењу наведеном под бројем 4. *Christianity* - a doctrine or body of doctrines regarded as having been established by Christ of the apostles though not contained in Scripture. Док реч *disciple* има два значења (према речнику *Encarta*), али се у теолошким текстовима увек подразумева само једно значење, овде је то друго од наведених:

disciple, noun

1. follower of person or idea: somebody who strongly believes in the teachings of a leader, a philosophy, or a religion, and tries to act according to them

2. *disciple or Disciple* original follower of Jesus Christ: one of the 12 original followers of Jesus Christ, according to the Bible

Jesus of Nazareth, a charismatic prophet from Galilee, gathered to himself a community of disciples to help in a reform of the Jewish religious tradition, which looked back to the Hebrew prophets and their expectation of divine intervention (стр. 5).

Понављање истих речи је одлика научно-уџбеничког стила, такође. Ни у уџбеницима се ово не осећа као стилска неправилност већ радије као правило и нужност. Обиље синонима не би прецизно и тачно пренело информацију, када је реч о терминима. Док би богатство лексике (која је обележје пре свега књижевноуметничког стила) отежало перципирање информације, чиме примарни циљ уџбеника не би био остварен.

Издвојили смо неке интересантне примере из анализираног корпуса на енглеском језику, нпр.:

Love is the greatest of all the gifts because it is totally dedicated to the good of the other (ch. 13). It is what makes Christians Christlike. Paul singles out one expression of love for special mention, the gift of prophecy (14:1-25). It is *par excellence* a gift of leadership. It is the gift which most builds up, directs, and sustains the community (14:3).³⁸

Овде је дати термин *gift* незаменљив по свом уском значењу (=дар од Бога), и не би се смео користити синоним да не збуди читаоца наводећи га на помисао да се ради о другом појму.

Или на српском језику:

Еванђеља су анонимни списи, у смислу да не садрже име писца. Наслови „по Марку“, „по Матеју“ су секундарни и потичу из II века. Еванђеља су анонимни списи. У текстовима се не наводи име аутора. Данашњи наслови еванђеља изворно не припадају текстовима, већ су настали у другој половини II века. *Еванђеље по Јовану*, на пример, уопште не помиње Јована по имену, мада из других извора знамо да је апостол Јован био блиски Исусов ученик (Дап 4, 13; Гал 2, 9), већ „љубљеног ученика“ који није именован. Међутим, треба имати у виду да наслови „по Марку“, „по Јовану“ и др. свакако нису давани произвољно. Паралелно са традирањем

еванђелских текстова, у хришћанској Цркви су циркулисала и усмена предања везана за њих. Уопште, рано хришћанство је било веома просопоцентрично и самим тим нерадо анонимно. Чињеница да еванђелски текстови не садрже експлицитно имена аутора не доводи у питање њихову аутентичност и апостолску потку.³⁹

Специфична методологија теологије, као и особености њеног научног познања, неминовно утичу на лексичка обележја теолошких радова. Радови научно-уџбеничког подстила научног функционалног стила разликују се по циљу, садржају и карактеру циљне читалачке публике од радова строго научног подстила. Наиме, карактер адресата – предзнање, мотивација и потребе, утичу на стил текстова научно-уџбеничког подстила, а најочигледнији утицај је на нивоу лексике. Употреба термина, како општенаучних, тако и уско стручних, сведена је на мању меру. Док су интернационализми присутни у радовима писаним на оба језика, дотле су црквенословенизми потпуно одсутни у радовима на енглеском језику. Стране речи, првенствено номенклатурни термини, које су транслитерацијом прилагођене српском или енглеском језику, појављују се у малом броју, али се готово никада не појављују самостално, без објашњења. Неологизми се ретко јављају у уџбеничком тексту.

Литература

- Даничић, Ђуро: *Рјечник из књижевних старина српских*, у Београду 1863.
- Драгутиновић, Предраг: *Увод у Нови завет: Основи новозаветне веронауке*, Београд 2010.
- Клајн, Иван, Шипка, Милан: *Велики речник страних речи и израза*, Нови Сад 2012.
- Кнежевић, Ивана: *Религијски стил и научни стил у области теологије: сличности и разлике*, *Стил* 11 (2012), 151–161.
- Милин, Драган: *Увод у Свето писмо Старог завета*, Београд 1991.
- Пузовић, Предраг: *Српска Православна Црква: прилози за историју*, књига 2, Београд 2000.
- Речник српскохрватског књижевног и народног језика*, књига VII, Београд 1971.
- Тошовић, Бранко: *Функционални стилови*, Београд 2002.
- Burkett, Delbert: *An Introduction to the New Testament and the Origins of Christianity*, Cambridge 2002.
- Chadwick, Henry: *The Church in the Ancient Society: From Galilee to Gregory the Great*, Oxford 2003.
- Collins English Dictionary*, Glasgow 1991.
- Dunn, James D. G.: *(The Cambridge Companion to) St Paul*, Cambridge 2003.
- Microsoft Encarta World English Dictionary*, енглеско-енглески речник у електронској верзији.

³⁹ Драгутиновић 2010, 135.